

**А. Утегенова, 2-курс
Ғылыми жетекшісі: А. Б. Ақылбекова, мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасының оқытушысы, құқық магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Қостанай академиясы)**

СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Сотталғандардың сот тағайындаған жаза түрін өтеудің тәртібі мен жағдайлары, өздерінің құқықтары мен міндеттері туралы ақпарат алуға құқығы бар. Ал мемлекеттік органдары

лауазымды тұлғалар ҚР Конституциясы 18-бабының 3-тармағына сәйкес әр тұлғаны оның құқықтары мен мүдделері жөнінде құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен таныстыруды қамтамасыз етуге міндетті¹. ҚР ҚАК-нің 10, 11-баптарында жазаларды атқару (өтеу) үрдісінде сотталғандардың құқықтары бекітілген.

Сотталғандардың сот тағайындаған жаза түрін өтеудің тәртібі мен жағдайлары, өздерінің құқықтары мен міндеттері ақпарат алуға құқығы бар.

Сотталғандар жазаны атқарушы мекеменің немесе органның әкімшілігіне, жазаны атқарушы мекемелер мен органдардан жоғары тұрған басқару органдарына, сондай-ақ сотқа, прокуратура органдарына, мемлекеттік өкімет органдарына, қоғамдық бірлестіктерге, адам құқығы мен бостандығын қорғау жөніндегі халықаралық ұйымдарға ауызша және жазбаша ұсыныстар, өтініштер жасауға және шағымдануға құқылы.

Сотталғандар түсініктеме беруге және хат алысуға, сондай-ақ ана тілінде немесе өзі білетін кез келген басқа тілде ұсыныстар, өтініштер жасауға немесе шағымдануға, қажет болған жағдайларда аудармашының қызметін пайдалануға құқылы.

Сотталғандар адвокаттардың және де осындай көмек беруге уәкілетті басқа адамдардың заң көмегін пайдалануға құқылы.

Сотталғандардың әлеуметтік қамтамасыз етілуіне, оның ішінде ҚР-ның заңдарына сәйкес зейнетақы алуға құқығы бар.

Сотталғандар денсаулығын сақтау үшін қажетті медициналық-санитарлық қамтамасыздандыру құқығын пайдаланылады.

Мемлекеттік органдарды және жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауға және оларға сайлануға, сондай-ақ республикалық референдумға қатысуға құқығы бар. Бұл құқық соттың үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында ұсталатын адамдарға ғана берілмейді.

Жазасын өтеген және сотталуына байланысты атқарып жүрген қызметінен бостатылған адамдардың ҚР-ның заңдарына сәйкес еңбекке және тұрмыстық жағынан орналасуға әлеуметтік көмектің басқа түрлерін алуға құқығы бар.

Жазасын өтеп жүрген адамдардың жазаны атқару мекемелерінің қызметкерлері тарапынан сыпайылық көру құқығы бар.

Қамауға немесе бас бостандығынан айыруға сотталған шетелдіктердің өз мемлекеттерінің дипломатиялық және консулдық мекемелерімен байланыс жасауға құқығы бар. Сонымен қатар ҚР-сында дипломатиялық және консулдық мекемелері жоқ елдердің азаматтары олардың мүдделерін қорғауды өз мойнына алған мемлекеттердің дипломатиялық өкілдіктерімен немесе оларды қорғаумен айналысатын халықаралық ұйымдармен байланыс жасауға құқығы бар².

Дін ұстану және ар-ұждан бостандығына құқығы бар, бірақ діни ғұрыптарды орындау сотпен белгіленген жазаны атқару мен өтеудегі бекітілген тәртіпке және басқа тұлғалардың құқықтарына нұқсан келтірілмеуі тиіс.

ҚАК-нің 10-бабының 10-тармағында сотталған шетелдің азаматтары дипломат өкілдерімен және консул мекемелерімен байланыс жасау құқықтары бар³. Консул өкілдері, дипломаттары, сондай-ақ халықаралық органдарымен түрлі байланыс жасалынады. Ол — ұсыныстарды, өтініштер мен арыздарды жіберу, хат алмасу, телефон байланысы және консул өкілдерімен кездесу. Бұл кездесулердің мақсаты сотталғанға құқықтық көмек көрсету, сондықтан тұтқынға алған кезден бастап олармен кездесуді ұйымдастыру (ҚАК-нің 64-бабының 2-тармағы, 84-бабының 4-тармағы).

ҚАК-нің 9-бабында сотталғандардың нақты мынадай негізгі міндеттері көрсетілген: қылмыстық-атқару кодексімен, өзге де нормативтік құқықтық актілермен және үкіммен белгіленген құқықтық шектеулерден туындайтын талаптарды сақтауға, жазаны атқарушы мекемелер мен органдар әкімшіліктерінің заңды талаптарын орындауға міндетті.

Жоғарыда айтылғандармен қатар сотталғандар қоғамда қалыптасқан тәртіп нормаларын, санитария және гигиена талаптарын сақтауға міндетті. Сондай-ақ қылмыстық жазаны атқарушы мекеме мен органдардың қызметшілер құрамына, мекемеге қалушы тұлғаларға және басқа да сотталғандарға сыпайылық көрсетіп және жазаларды орындаушы мекеме мен органдар әкімшіліктерінің шақыруларына уақытында келуге міндетті. Сот үкімінің

орындалуына байланысты міндеттерін атқармағаны үшін сотталғандар қылмыстық, әкімшілік және материалдық жауапкершілікке тартылады.

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы, 2001. — 44-б.

² Биятов Т. К., Вардаев Г. Н., Нұралиева А. С. және т. б. Қазақстан Республикасының Қылмыстық атқару құқығы: Оқу құралы. — Алматы, 2002. — 256-б.

³ Қазақстан Республикасының қылмыстық атқару кодексі (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 29.11.2011 ж.).